

F R E D E R I K S B E R G

K O M M U N E

FREDERIKSBERG STADSARKIV

1953
•
2003

Udgivet i anledning af Frederiksberg Stadsarkivs 50 års jubilæum
Tekst og illustrationsvalg: Henning Bro, Frederiksberg Stadsarkiv
Layout: Bent Englev, Frederiksberg Stadsarkiv
ISBN 87-986141-3-4

Hæftet kan fås ved henvendelse til:
Frederiksberg Kommune
Stadsarkivet, kælderetagen
Rådhuset
2000 Frederiksberg

Tlf.nr.: 3821 2149

Frederiksberg Stadsarkiv

Historie – Virksomhed - Samlinger

*Frederiksberg Stadsarkiv
Frederiksberg Kommune*

Forord

Den 20. april 1953, få dage før den officielle indvielse af Frederiksberg Rådhus, besluttede kommunalbestyrelsen at oprette Frederiksberg Stadsarkiv, der kort tid efter kunne flytte ind i egne lokaler i det nye hus.

I anledning af Stadsarkivets 50-års jubilæum udsendes dette spiralhæfte. Arkivets udviklingshistorie og nuværende virksomhedsområder beskrives i hæftets to første afsnit. Hæftets tredje del sætter fokus på Stadsarkivets samlinger og giver en oversigt over deres indhold - dels summariske registreringer for kommunale forvaltnings- og institutionsarkiver, dels en oversigt over private arkivfonde og de øvrige samlinger af billeder, tegninger, kort m.m. I hæftets sidste del bringes en oversigt over Stadsarkivets lokalhistoriske forsknings- og formidlingsvirksomhed igennem et halvt århundrede.

Med oversigten over de enkelte samlinger retter spiralhæftet sig navnlig til Stadsarkivets daglige brugere. Det vil sige borgere på og udenfor Frederiksberg, der arbejder med slægtsforskning og byens lokalhistorie, lærere og elever i byens folke- og gymnasieskoler samt studerende og forskere, der i deres arbejde vil inddrage eksempler fra det frederiksbergske bysamfunds historie og topografi. Hæftet er tillige tænkt som et lille bidrag til den danske arkivhistorie og retter sig dermed også til personale i arkivvæsenet og andre med interesse for arkivforhold. Som en del af Frederiksberg Kommunes mangesidede virksomhed er det også Stadsarkivets ønske, at hæftet vil blive til glæde for personalet og arkivets samarbejdspartnere i den kommunale organisation.

Frederiksberg, den 20. april 2003

Henning Bro

Stadsarkivar

Fra forvaltningsarkiv til offentligt arkiv

Det danske arkivvæsen har en lang udviklingshistorie og kan spores tilbage til middelalderen, til bispestolenes, domkapitlernes, klostrenes, godsernes og købstædernes arkivsamlinger og til datidens statslige centraladministrative arkiver. De statslige arkiver, som f.eks. kancelliets, fulgte i et skrin kongen fra borg til borg på hans stadige rejser rundt i riget, og først under Valdemar Atterdag indrettedes et regeringsarkiv på Vordingborg Slot. Efter hans død oprettedes endnu et regeringsarkiv på Kalundborg Slot til de nyere sager, og da København i den første halvdel af 1400-tallet blev kongens residensby og rigets hovedstad, henlagdes administrationens løbende dokumenter naturligt nok på Københavns Slot. For den voksende centraladministration, der fulgte af kongemagtens styrkelse op gennem 1500- og 1600-tallet, var det dog mest praktisk at have rigets akter ved hånden og for samtidig at lette arbejdet for de historikere, der på samme tidspunkt skulle føre landets historie helt op til samtiden, flyttedes 1582 arkiverne fra slottene på Sjælland til Københavns Slot.

Med etableringen af centralarkivet i København blev grunden lagt til et rigsarkiv, og efter i en længere periode også at have været deponeret i egeskabe i kældrene på Rosenborg Slot, kunne arkiverne i 1720 flyttes til Gehejmearkivets helt nye arkivbygning, der på Slotsholmen var opført klods op ad kancellibygningen, som næsten samtidig var blevet rejst for at huse enevældens mere omfattende centraladministration. Samtidig med nedsættelsen af den grundlovgivende forsamling og ministerialsystemets afløsning af enevældens kollegievæsen i 1848 omdannes Gehejmearkivet til åbent videnskabeligt arkiv i det nye demokratiske samfund. Nogle år efter afleveredes administrationens arkiver frem til 1750. Til den nyere arkivdannelse etableredes i 1861 arkivkontoret Kongerigets Arkiv under Indenrigsministeriet og siden under Kultusministeriet, der fra 1883 fik fælles ledelse med Gehejmearkivet.

Arkiver og kommuner omkring 1950

Hermed var vejen banet for et enhedsarkiv, og efter gennemførelsen af arkivloven fra 1889 fik det statslige arkivvæsen i de følgende årtier i store træk den form, som det fremstod i i midten af det 20. århundrede. Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv blev sammenlagt til Rigsarkivet, og der oprettedes tre provinsarkiver i nye bygninger i Viborg, Odense og København - fra 1907 betegnet landsarkiver - til indsamling af arkiverne fra den lokale statsadministration - len/amter, retsbetjente, sognekald, provstier, stifter, rådstuer, stiftelser, latinskoler, udskrivningskredse, embedslæger m.m. Mens man tidligere havde brugt mange kræfter på at skabe vilkårlige arkivsamlinger, hvor arkivalier løsrevet fra deres oprindelige administrative sammenhæng blev grupperet efter emne, lokalitet eller personnavn, slog det såkaldte proveniensprincip nu igennem ved omordning af de ældre samlinger og ved behandling af de arkivafleveringer, der kom ind. Det indebar, at de enkelte arkiver blev ordnet og registret i den form og orden, de med tiden havde fået i de enkelte kontorer og institutioner, og at publikum på de nye læsesale måtte have noget kendskab til fortidens forvaltning og kunne orientere sig i datidens administration og arkivskabte søgemidler. Som hjælpemidler begyndte arkivinstitutionerne at udgive arkivregistraturer og andre vejledninger og tilrettelagde desuden publicering af centralt historisk kildestof. Denne virksomhed fortsatte i mellemkrigstiden, hvor der desuden blev gennemført arkivudvekslinger med nabolandene og oprettet et landsarkiv for Sønderjylland i Åbenrå (1931) og efterhånden blev taget hul på nye arkivtekniske problemstillinger som kassation i administrationernes eksisterende arkiver og i den fremtidige arkivdannelse.

Ud over særlige arkivsamlinger ved de store videnskabelige biblioteker, Nationalmuseet og andre institutioner, hvis hovedopgave ikke var at drive arkivvirksomhed, var det ved midten af

sidste århundrede småt med, hvad der fandtes af egentlige arkivinstitutioner uden for det statslige arkivvæsen. I 1909 havde Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbund oprettet Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, og i 1948 etableredes på lokalt initiativ i Århus den første selvejende og siden statslige institution Erhvervsarkivet. Selv om visse lokale museer tidligere havde indsamlet arkivstof af privat proveniens, og det første lokalhistoriske arkiv blev oprettet så tidligt som i 1937, var der ved dannelsen af Sammenslutningen af Lokalarkiver (SLA) i 1949 kun oprettet 5 små lokalarkiver i Danmark.

Ved siden af den århundreder lange arkivdannelse i den centrale og lokale statsadministration var der med de kommissioner, der nedsattes til bestyrelse af de nye fattig- og skolelove i begyndelsen af 1800-tallet, og navnlig med købstads- og landkommunalanordningen fra 1837 og 1841, påbegyndt en kommunal arkivdannelse. De nye landkommuner blev i anordningen pligtige til at tage vare på deres protokoller og dokumenter, og med land- og købstadskommunallovene 1867/1868 kom der bestemmelser om, at kommunalbestyrelserne skulle drage omsorg for at arkivalierne skulle opbevares på betryggende måde. Det blev dog aldrig nærmere præciseret, hvad dette indebar, og ved tilløbet til etableringen af et moderne statsligt arkivvæsen i 1880'erne var der kun ringe interesse for kommunernes arkivalier. Arkivlovgivningen fra 1889 åbnede mulighed for, men ikke pligt til, aflevering af kommunale arkivalier til provinsarkiverne, men hverken det statslige arkivvæsen eller kommunerne havde i de følgende mange årtier hastværk med at få omsat bestemmelserne til virkelighed.

Til udelukkende at modtage kommunale arkivalier eksisterede der i 1950 kun én selvstændig arkivinstitution, nemlig Københavns Stadsarkiv, der havde rødder tilbage til middelalderen og som siden 1751 havde haft en fast "archivarius" og fra 1869 en videnskabeligt uddannet ledelse. Selv om der op igennem århundredets første halvdel også var blevet afleveret kommunalt arkivmateriale til landsarkiverne befandt størsteparten af den kommunale arkivdannelse sig således stadig ude i de enkelte sogne- og købstadkommuner.

Rådhusbyggeri og arkivplaner på Frederiksberg, 1929-1951

I Hovedstadens anden storbykommune – Frederiksberg – var billedet det samme som i provinsen. Forvaltningsarkiverne lå spredt i de forvaltningslokaler og –bygninger, der med tiden var skudt frem rundt om i byen i takt med den kommunale administrations voksevæk, som var fulgt med Frederiksbergs nærmest eksplosive omdannelse fra et landbosamfund til en storby i de hundrede år siden midten af det 19. århundrede. Arkiverne blev passet af det journalpersonale, der stod for sagernes og dokumenternes registrering, og var i reglen ordnet og tilgængelige, men lå ikke i den rette arkivmæssige form m.h.t. pakning, mærkning og registrering. Af praktiske grunde var der ingen aktuelle tanker om et fællesarkiv så længe forvaltningen lå spredt, men planer om en ændring af tingenes tilstand var dog allerede begyndt at dukke op i forbindelse med de talrige rådhusprojekter, der som følge af forvaltningens nærmest permanente pladsproblem blev præsenteret i den lange periode mellem 1929 og 1941.

De første projekter opererede med en fortsættelse af den hidtidige arkivordning, og dermed en anbringelse af de enkelte kontorers og afdelingers arkiver i en række mindre, nøje adskilte arkivlokaler, mens et af rådhusforslagene fra Den tekniske Forvaltning fra 1933 havde projekteret et stort centralarkivmagasin i bygningens kælderetage. Denne model indgik herefter som en del af den kravspecifikation til et nyt rådhus, som forvaltningen formulerede i programmet for arkitektkonkurrencen i 1935-36 og i de ønsker, der blev stillet til den tekniske vicedirektørs rådhusforslag fra vinteren 1940. Et stort åbent arkivmagasin i kælderen under rådhushallen gik også igen i de tegninger, arkitekt Henning Hansen fremlagde i efteråret 1941 og som efter arkitekterne Carl H. Nimbs og Helge Holms revision ved byggeriets genoptagelse i 1949 dannede grundlaget for det rådhus, der endelig stod færdigt 9. maj 1953.

Selv om det tidligt i 30'erne stod klart, at et nyt rådhus skulle rumme ét arkivlokale, og at såvel de ældre kontorarkiver som forvaltningernes nyeste akter kort efter sagsafslutning skulle overføres hertil, var det uafklaret, om der til sin tid ville blive etableret en fælles arkivfunktion eller om arkivmagasinet blot skulle stilles til rådighed for de enkelte kontorer og afdelinger, der så kunne få tildelt hvert sit særlige afsnit i magasinet og inden for disse rammer hver for sig styre arkivdannelsen. Forvaltningen havde dog længe ønsket en gennemgribende revision af kommunens arkivforhold, og netop mens udgravningerne til rådhuskældrene var i fuld gang i sommeren 1942 luftede stadsdirektør C. Gerner Andersen i anden anledning spørgsmålet i et brev til Københavns stadsarkivar Flemming Dahl. I sit svar pegede Dahl på de entydige fordele, Frederiksberg ville opnå ved et centralarkiv i lighed med København, gav anbefalinger til, hvordan opgaven kunne gribes an og afsluttede brevet med at udtrykke, at det ville være "Københavns Stadsarkiv en glæde til sin tid at yde Frederiksberg Kommune al mulig hjælp ved indretningen af et særligt kommunearkiv".

Da det fremtrædende kommunalbestyrelsesmedlem, den senere borgmester Aksel Møller nogle måneder før havde fået nærmest enslydende råd og anbefalinger i en uopfordret henvendelse fra arkivar ved Rigsarkivet Arthur G. Hassø, syntes ansvaret for byens arkivalier, og den retning kommunens arkivordning skulle tage i fremtiden, på et tidligt tidspunkt under rådhusets første byggeperiode forankret i kommunens øverste politiske og administrative ledelse. Arkivsagens forankring viste sig da også, da man tre år efter i foråret 1945 som følge af tilvæksten af bl.a. regnskabsbilag, og med udsigten til byggestoppets forsinkelse af indflytningen til arkivmagasinerne i det nye rådhus, blev tvunget til at gennemføre kassationer. De statslige myndigheder havde i lyset af en begyndende større interesse for kommunernes arkiver, men nok mest af hensyn til den akutte mangel på råstof til papirindustrien, den 28. marts udsendt det første cirkulære om bevaring og kassation af kommunale arkivalier. Cirkulæret gav kommunerne relativt vidtgående muligheder for kassation, men det er karakteristisk, at Frederiksberg Kommune gik forsigtigt til værks. Kun mindre serier af regnskabsbilag og selvangivelser blev kasseret i de følgende år, og det blev både i forvaltningen og under kommunalbestyrelsens behandling af sagen understreget, at man vil udsætte kassationsspørgsmålet til indflytningen i rådhusets centralarkiv, hvor der i den forbindelse ville blive ansat, som det udtryktes, "kompetente folk til at forestå arkivets indretning og til at udarbejde retningslinjer for det, der skønnedes "at have historisk interesse".

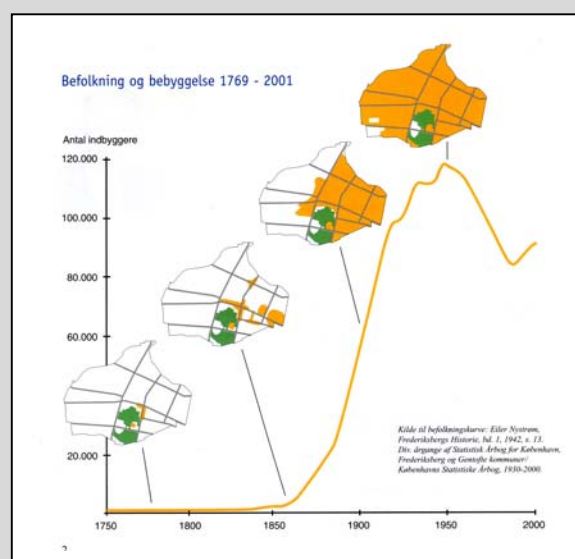
Fra landkommune til storbykommune i Hovedstaden

Op gennem den første halvdel af det 19. århundrede var Frederiksberg fortsat et landbrugssamfund med gårde og landsteder på bymarken og selve landsbyen langs Allégade, Bredegade og Smallegade. Også i administrativ henseende var Frederiksberg, der helt fra middelalderen havde stået udenfor staden Købehavn, et landdistrikt. Siden 1747 udgjorde Frederiksberg hovedsognet i et pastorat, der omfattede annekssognet Hvidovre, og i 1802 og 1808 var bestyrelsen af fattig- og skolevæsenet blevet udlagt til lokale kommissioner, der virkede inden for pastoratets grænser. Med landkommunalanordningen indrettedes kommunestyret fra 1842 som et fælles sogneforstanderskab for Frederiksberg og Hvidovre.

Tilbagerykningen af demarkationslinjen i 1852 satte, lige som på Købehavns brokvarterer, skub i en nærmest eksplosiv byudvikling på Frederiksberg, og 1858 blev sognet en selvstændig kommune med et råderum, der på mange områder svarede til købstadskommunernes – en position, der senere blev befæstet ved udskillelsen af Københavns Amtsrådskreds i år 1900 og 1919-købstadsloven. I de første år efter den kommunale selvstændighed var kommunens opgaver ikke flere, end at kommunalbestyrelsesmedlemmerne selv kunne administrere dem, men allerede 1861 blev det nødvendigt at ansætte en bogholder og en sekretær for kommunalbestyrelsen og i resten af 60'erne ansattes en inspektør for skolerne, en sekretær for fattigkommissionen, en kasserer, der tillige skulle assistere ved skatteligning og -opkrævning, samt en bygningsinspektør og en teknisk assistent og brandinspektør, der kort efter blev betegnet kommuneingeniør. Gennem 70'erne og 80'erne ansattes stadig flere embeds- og bestillingsmænd, og på grundlag af de embeder, der var opstået i 60'erne, voksede efterhånden et egentligt kontorsystem frem bestående af et sekretariat og bogholderi, et kasserer- og skattekontor, et ekspeditionskontor for Fattigvæsenet, hvorunder Hospitalsvæsenet sorterede. 1892 oprettedes Kontoret for alderdomsunderstøttelsessager og Stadsingeniørkontoret på grundlag af kommuneingeniørens virksomhedsområde, og i 1898 blev stillingen som skoleinspektør opgraderet til skoledirektør, og omkring dette embede opstod skolevæsenets kontor.

I år 1900 og igen i 1907 blev kommunens administration gearet til at klare opgaverne i landets næststørste kommune og opdelt i særlige forvaltningsafdelinger. Inden for disse rammer lagdes de kontorer og afdelinger, der var opstået op gennem den sidste halvdel af det 19. århundrede, og her gennemførtes de administrative omorganiseringer og knopskydninger, byvæksten førte med sig. Det var Sekretariat for Den tekniske Forvaltning og ingeniøraftdelinger for de kommunale værker og vejvæsenet (1900), Stadsdyrlægens Kontor (1906), Den kommunale Hjælpekasse (1908), Hospitalsvæsenet samt Kasse- og regnskabsafdelingen og Skattevæsenet ved omorganisering af det tidligere Kasserer- og Skattekontor og Bogholderiet (1907-09), Ejendomsafdelingen og Arkitektafdelingen (1910), Forvaltningen af de kommunale værker (1911-39), Huslejenævn (1916-31), Borgmesterkontoret (1919), Opmålings- og matrikulafdelingen og Folkeregisteret (1923), Socialkontoret med fire tilhørende afdelinger (1933), Byplanafdelingen (1939) og Boligkommissionen (1948), Sekretariatet for den kulturelle Forvaltning (1946), Lønningskontor og Rådhusinspektørens Kontor (1953).

Hertil kom så administrationen ved det store antal kommunale institutioner: Fattighuset, alderdomshjem, sygestiftelse, Børneoptagelseshjemmet, daginstitutioner, hospitalsafdelinger, skoler, gymnasier, fortsættelseskursus, Skolepsykologisk Kontor, Skoletandklinikken, Frederiksberg Gasværk, de fire elværker, Forbrændingsanstalten m.m.

Sigurd Jensens forslag til en frederiksbergsk arkivordning, 1951-1952

Helt i tråd med de anbefalinger, kommunen 10 år før havde fået fra arkivfolk, rejste forvaltningen halvandet år før rådhusets indvielse i Magistraten spørgsmålet, om hvorvidt man i forbindelse med overflytningen til det nye hus ikke burde etablere et egentlig centralarkiv "således som det findes i staten, Rigsarkivet og i Københavns Kommune, Stadsarkivet". I indstillingen understregedes det, at der i det nye rådhus ikke ville være mulighed for at opbevare arkiverne i tilknytning til de enkelte forvaltninger, og at et centralarkiv vil kunne sikre en ensartet ordning og opbevaring af arkiverne og et effektivt udlånssystem i forbindelse med forvaltningens benyttelse af arkivalier. De administrative fortrin var indlysende, og som det formuleredes i indstillingen: "det vil af hensyn til eftertiden af kulturelle og historiske hensyn være uforsvarligt, ikke at gøre det". Indstillingen gik glat igennem Magistraten, der besluttede "at antage en kvalificeret arkivmæssig uddannet person til at gennemgå kommunens arkiver og fremkomme med forslag til en fremtidig arkivordning for Frederiksberg Kommune". Da både undersøgelsen og den efterfølgende klargøring af arkivalierne inden aflevering til centralarkivet ville tage tid, hyrede forvaltningen efter aftale med overarkivar ved Rigsarkivets 2. afdeling Bjørn Kornerup en af afdelingens arkivarer, dr.phil. Sigurd Jensen, til opgaven.¹

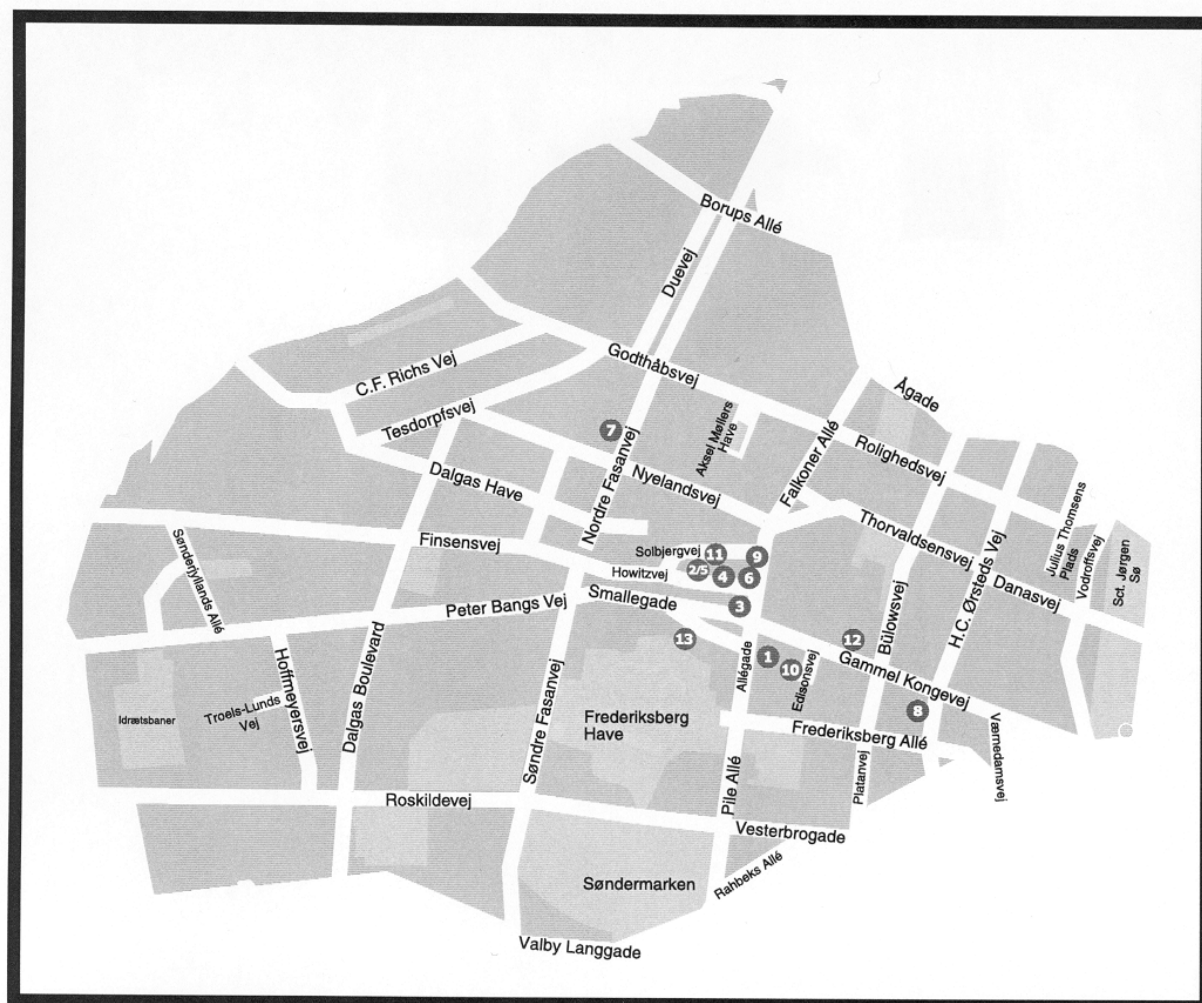
Sigurd Jensen påbegyndte arbejdet i det tidlige forår 1952 og kunne et halvt år efter aflevere et detaljeret udkast til en arkivordning, der svarede til de råd, kommunen tidligere havde fået fra arkivfolk, og var udtryk for tidens aktuelle arkivpraksis. Udkastet foreslog, at der oprettedes et hovedarkiv med et magasin i lokalet under rådhushallen forsynet med god belysning og stålreoler med en samlet kapacitet på 7,4 hyldekilometer, kontorer til et personale bestående af en arkivar som leder, 1-2 kontorassistenter og 1-2 arkivbetjente, samt en læsesal både til forvaltningspersonale og ud fra kommende publikum. Herudover skulle der ved de enkelte afdelinger i forvaltningerne etableres håndarkiver indrettet efter samme retningslinjer som hovedarkivet og med en opbevaringskapacitet svarende til 2-3 års arkivdannelse. Inden overførelsen til hovedarkivet skulle arkivets personale gennemgå arkiverne og forretningsgangene på de enkelte kontorer og "på stedet" foretage en grovsortering og -kassation, danne sig et overblik over praktiske detaljer samt indlede forhandling med kontorernes ledelse med henblik på udarbejdelse af en ensartet kassationsplan. Herefter skulle kommunens eksisterende arkiver og fremtidige arkivdannelse afleveres til hovedarkivet.

Efter arkivernes aflevering ville det efter Sigurd Jensens arkivordning være hovedarkivets vigtigste driftsopgave at foretage kassation efter kassationsplanen, ordning, ompakning, mærkning og registrering af de enkelte arkiver. Proveniensprincippet skulle ligge til grund for dette arbejde, der skulle munde ud i ajourførte registraturer. Herudover skulle hovedarkivet etablere et udlånssystem baseret på udlånskvitteringer, yde forvaltningen og læsesalens brugere vejledning i udsøgning af arkivalier samt føre tilsyn med kassationer og arkivdannelse i håndarkiverne samt tilrettelægge planer for kommende mikrofilmning af udvalgte arkivgrupper.

For den skitserede arkivordning opstillede Sigurd Jensen en lang argumentationskæde, hvor der bl.a. pegedes på mere kontorplads i rådhuset, hurtig og lettere fremledning af arkivalier og dermed hurtigere sagsbehandling, sikring af, at disse returneres efter brug, kontrol med adgang til arkivmagasinet, ensartede, systematiske og forsvarlige kassationer, opretholdelse af arkiver-

¹ *Bjørn Kornerup* (1896-1957), cand.theol. et dr.theol. 1921-1925 ansættelser ved Det kgl. Bibliotek, De forenede Kirkeskoler og Rigsarkivet. 1925-1931 underarkivar ved Landsarkivet for Nørrejylland og Rigsarkivet. 1931-1946 arkivar af anden grad. Fra 1946 overarkivar og leder af Rigsarkivets 2. afdeling og 1951 kgl. ordenshistoriograf. *Sigurd Jensen* (1912-1981), cand.mag. et dr.phil. 1939-1956 arkivar ved Rigsarkivet. 1956-1979 stadsarkivar ved Københavns Stadsarkiv.

nes ydre og indre orden, tilgængeliggørelse af arkivalier for kommunens administration og borgerne samt mulighed for at fremme standardiseringsbestrebelse m.h.t akternes ydre form og sagernes journalisering.

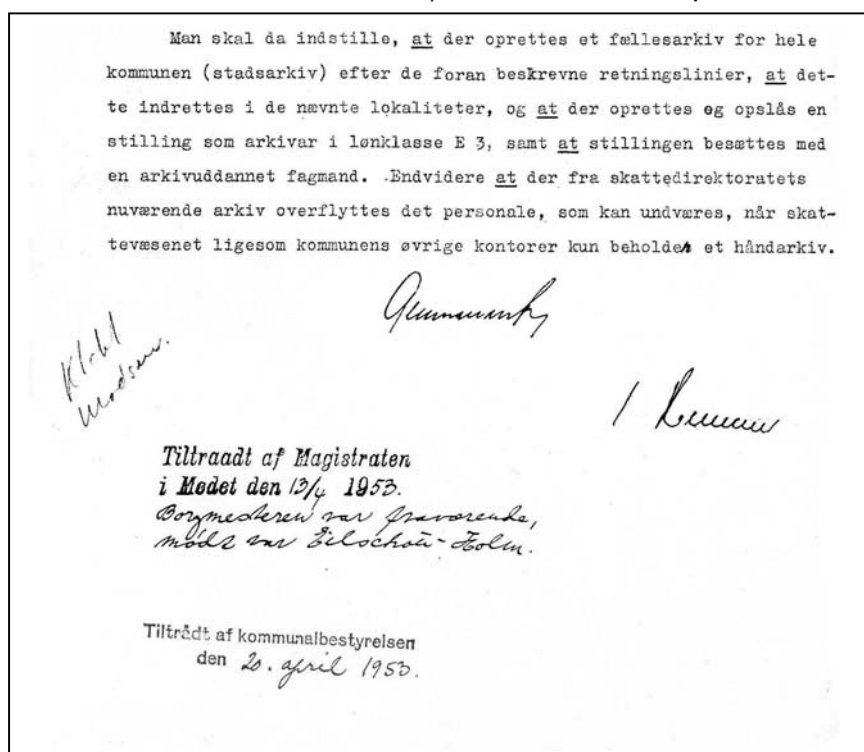

Forvaltningslokaler- og bygninger og mødesteder for Fattig- og skolekommissioner, Sogneforstanderskab samt kommunalbestyrelse, 1834-1953. 1) Fattighuset i Allégade 14 (1834-1863) 2) Fattighuset på Howitzvej (1863-1874) 3) Smallegade 1 (1870-1874) 4) Skolen på Hovitzvej (1874-1886 og 1933-1953) 5) Fattigvæsenets administrationsbygning på Howitzvej (1881-1903) 6) Rådhuset på Howitzvej (1886-1953) 7) Administrationsbygningen på Frederiksberg Hospital (1903-1953) 8) Administrationsbygningen på Mynstersvej 5 (1904-1953) 9) Skolen på Falkoner Allé (1908-1953) 10) Administrationsbygningen på Hortensiværket (1911-1939) 11) Administrationsbarakken på Jernbanestien (1919-1935) 12) Gammel Kongevej 136-138 (1939-1953) 13) Frederiksberg Bredegade 11 (1949-1953) (Bearbejdet af Henrik Madelung-Petersen, Frederiksberg Kommune)

Frederiksberg Stadsarkiv - Danmarks andet stadsarkiv, 1953

I den indstilling, der forelagdes Magistraten i foråret 1953, sluttede forvaltningen sig fuldstændig til Sigurd Jensens udkast til arkivordning, som ledsagede indstillingen, og anvendte nærmest ordret udkastets forslag og argumentation for sagen. Konkret indstillede forvaltningen, at der efter de beskrevne retningslinjer skulle oprettes et "stadsarkiv" fælles for hele kommunen under rådhushallen og med tilknyttede kontorer, og at der skulle ansættes en arkivar i lønklasse E 3. Arkivaren skulle være en "arkivuddannet fagmand" og der skulle samtidig fra Skattevæsenets tidligere meget store arkiv overføres overskydende personale, når væsenet i lighed med de andre forvaltningskontorer overgik til kun at administrere et håndarkiv.

Indstillingen gik glat igennem Magistraten, og 19 dage før indvielsen af Frederiksbergs nye rådhus kunne Kommunalbestyrelsen den 20. april 1953 tiltræde Magistratens indstilling.

Herefter gik forvaltningen i gang med udmøntningen af den politiske beslutning og besættelsen af arkivarstillingen. Selv om overarkivar Kornerup ved forvaltningens tidligere sonderinger havde tilkendegivet, at der var tale om en stadsarkivarstilling, der i stillingshierakiet i det statslige arkivvæsen lå et sted mellem en arkivar af første grad og en landsarkivar, havde man på forhånd lagt sig fast på et lønniveau, der svarede til en arkivar af anden grad eller bibliotekar af første grad. Efter at den forholdsvis bredt formulerede stillingsannonce havde været slået op i Statstidende og Berlingske Tidende modtog forvaltningen ikke mindre end 32 ansøgninger. Nogle havde almindelig kontoruddannelse eller uddan-

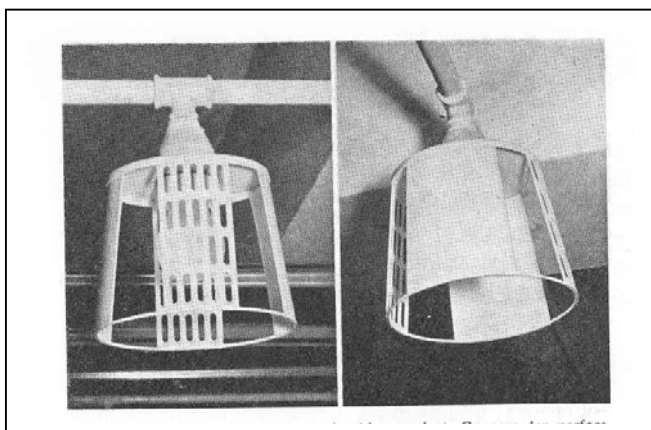
nelser på andre felter, mens andre ansøgere havde forskellige akademiske grader – nogle jurister, et par magistre med nordisk filologi og endog en med en farmaceutisk kandidat-eksamen.

Da der dengang som nu ikke eksisterede en egentlig professionsuddannelse til arkivar, men "uddannelsen" i "faget" var en mesterlæreagtig oplæring af historikere i reglen ved et af de statslige arkiver, og forvaltningen samtidig ønskede stillingen besat med en person med en akademisk uddannelse, blev ansøgerfeltet indsnævret til to ansøgere. En kandidat med fransk og tysk og syv års erfaring fra Industrirådets arkiver samt en cand.mag. med historie som hovedfag og med tidligere ansættelser ved Erhvervsarkivet i Århus og Videnskabernes Selskabs Arkivkommission. Valget faldt på sidstnævnte, og i den efterfølgende indstilling til Magistraten motiveredes stillingsbesættelsen med, at "det vil være en fordel for eftertiden om arkivet

allerede fra oprettelsen anlægges af en videnskabeligt orienteret arkivar med erfaring fra andre arkiver". Den nye arkivar Johann Boisen Schmidt tiltrådte i august 1953 og fastansattes året efter, hvorved stillingen blev betegnet stadsarkivar – dog med samme løn!

Samme professionalisme, som havde manifesteret sig ved tilrettelæggelsen af arkivordningen og besættelsen af stadsarkivarstillingen, gjorde sig gældende ved den tekniske udformning og selve indretningen af Stadsarkivets arkivmagasin under rådhushallen. Der var tale om et næsten 1000 kvadratmeter stort og åbent lokale, der forskriftsmæssigt var uden vinduer, vand- og centralvarmerør og forsynet med terrazzogulv, bygget så solidt, at der ikke skulle tages yderlige hensyn til gulvenes belastning. I stedet for indlagt varme i form af radiatorer var der etableret et ventilations- og varmluftsanlæg, der via termostat og andet udstyr kunne holde temperaturen og luftfugtigheden konstant, og efter ønske kunne indblæse rensket frisk kold eller varm luft i et oliefilter, mens den forbrugte luft kunne udsuges gennem kanaler i magasinets fire hjørner. Lokalets etageadskillelser og vægge var blevet udført af jernbeton, og der var etableret yderligere brandsikring via slukningsanlæg og et fintmærkende brandalarmeringsanlæg bestående af 36 brandmeldere med direkte forbindelse til brandstationen mindre end 200 m fra rådhuset.

Til opbevaring af de arkiver, som Stadsarkivet stod over for at modtage, valgtes den nyeste type af stålreoler, fremstillet af firmaet Reska Metal Industri i standardelementer, således at de uden større tekniske og håndværksmæssige forudsætninger kunne samles i forskellige højder

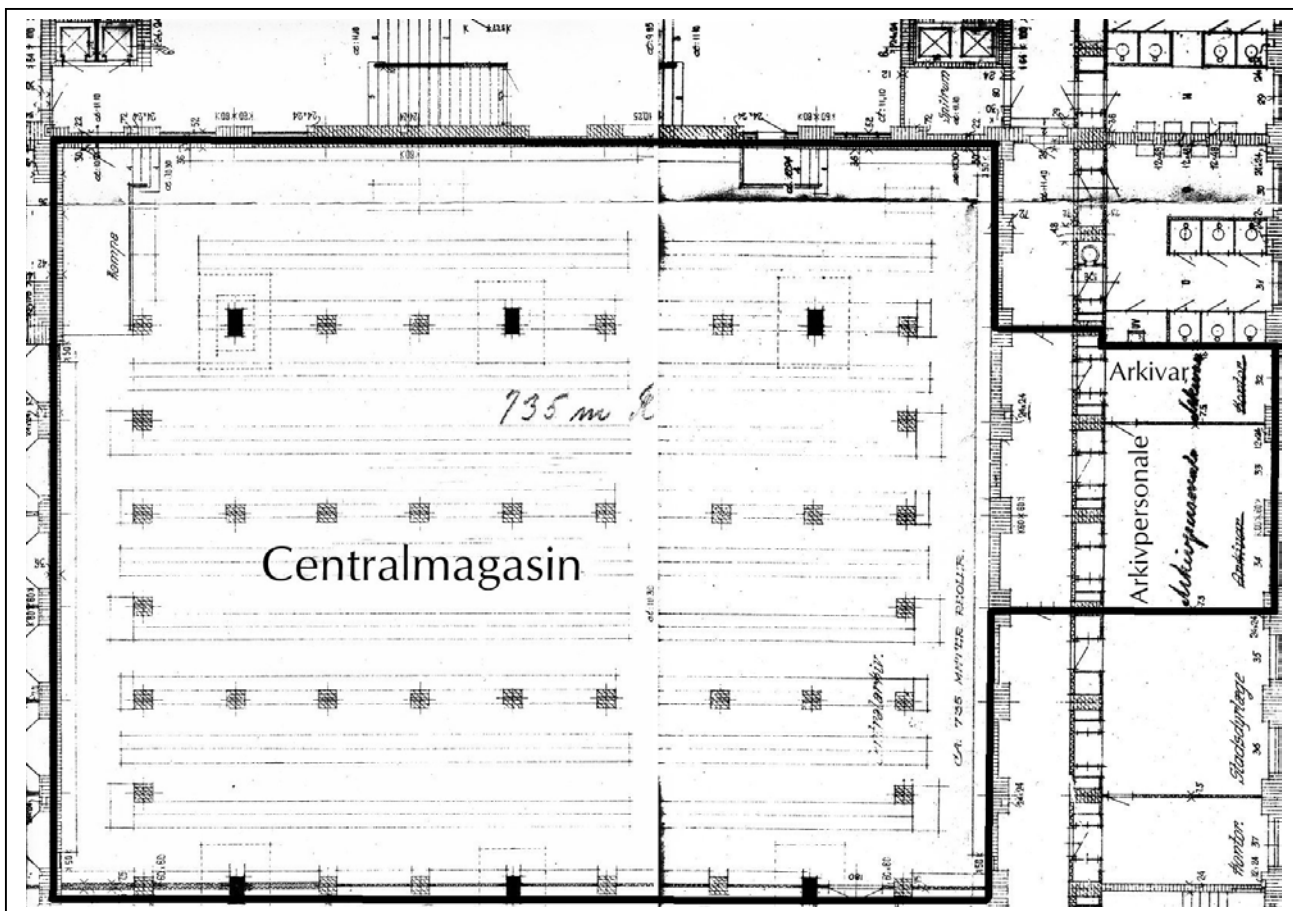

En af de specialfremstillede lamper i Stadsarkivets magasin i 1956 (Frederiksberg Stadsarkiv)

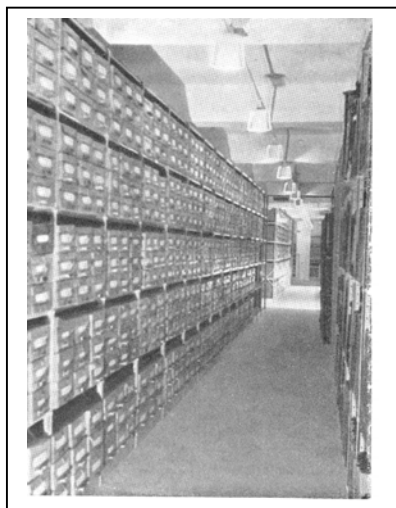
og længder og indrettes med hylder i forskellige højder. Hermed opnåedes en høj grad af fleksibilitet og bedre udnyttelse af lokalet, der i sin fulde længde blev indrettet med 11 parallelle rækker af dobbeltreoler med en samlet længde på tæt ved en kilometer og en kapacitet på først næsten 4 og siden 7 hyldekilometer. For at sikre gode belysningsforhold i de 1,2 m brede gange mellem reolerne ophængtes her 250 af firmaet Louis Poulsen & Co. A/S fremstillede speciallamper med perforerede letmetalskærme, udformet således, at den perforerede del af lamperne kastede lys ind mod reolerne (skyggefrit lys), mens den uperforerede del af lamperne gav et behageligt diffust lys og hindrede blænding, når arkivets

personale færdedes i gangene. Herudover blev magasinet forsynet med diverse stationære borde og et antal lette transportborde velegnede til transport af protokoller og pakker og mobile arbejdsborde ved ordning og registrering af arkivalierne.

Uden direkte adgang til arkivmagasinet blev der i rådhusets sydfløj en halv etage højere indrettet kontor til stadsarkivaren, et større kontor til det øvrige arkivpersonale og ekspedition af arkivalier til udlån til forvaltningen. Adskillelsen af magasinerne og kontorerne var i længden uhensigtsmæssig og førte til, at der i 1955 ud for kontorerne blev etableret adgang fra sydfløjens kontorgang til magasinet.

Skitse til Stadsarkivets fremtidige indretning fra foråret 1953. I det store arkivmagasin under rådhushallen opstilledes ti parallelle rækker af dobbeltreoler med en samlet længde af 735 meter og med en endelig kapacitet på 7,4 hyldekilometer. Uden direkte adgang til arkivmagasinet blev der i rådhusets sydføj indrettet kontor til (stads)arkivaren og et større kontor til det øvrige arkivpersonale, ekspedition af arkivalier og senere også en lille læseplads til udfra kommende besøgende. Adskillelsen af magasinerne og kontorene var i længden uhensigtsmæssig og førte til, at der ud for kontorene blev etableret adgang fra sydføjens kontorgang til magasinet (Journalsag, j.nr. 137/1968-69, 1951-1958, Sekretariatet/Den økonomiske Forvaltning [Frederiksberg Stadsarkiv])

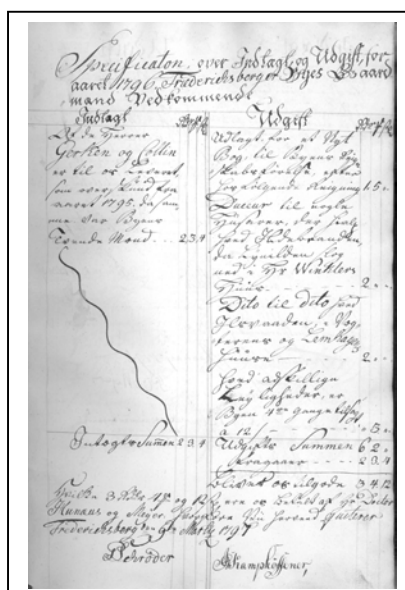
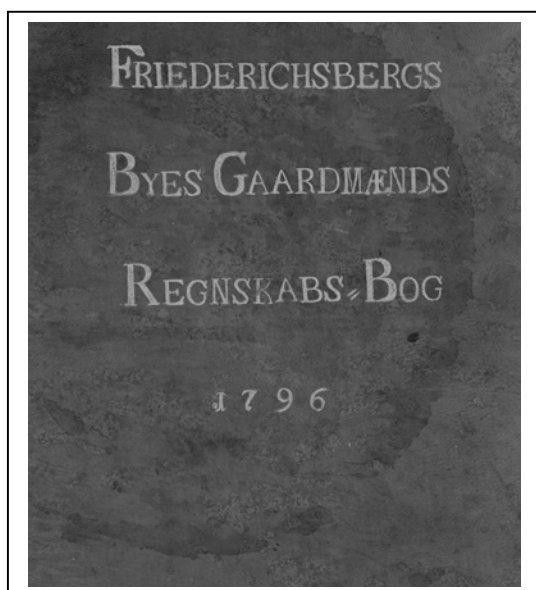

Et kig ned ad en af gangene i Stadsarkivets magasiner i 1956 (Frederiksberg Stadsarkiv).

Udviklingsår, 1953-1967

Med beslutningen om at oprette et Stadsarkiv efter særdeles professionelle fysiske og faglige retningslinjer og en stillingsbesættelse svarende til de statslige arkivers, og ved samtidig flere gange at understrege, at disse initiativer ikke alene gennemførtes af hensyn til lettelse for den kommunale forvaltning, men også ud fra ønsket om bevaring af den historiske kulturarv, havde Frederiksberg Kommune taget et meget væsentligt skridt. Danmark fik sit andet stadsarkiv og Frederiksberg Kommune havde, ved siden af det arbejde, der foregik i København og på landsarkiverne, som den første kommune i landet taget skridt til en kvalificeret behandling af kommunale arkivalier. Frederiksberg havde som by også fået et lokalarkiv, der kunne yde kompetente bidrag til sikring og formidling af lokalsamfundets historie.²

I løbet af sensommeren 1953 overførtes de arkiver, der havde været anbragt i kommunens nu rømmede administrationsbygninger og lokaler rundt om i byen. Det drejede sig bl.a. om de

sognekommunale arkiver fra tiden før Frederiksberg i 1858 blev en selvstændig kommune - dels arkivet efter Frederiksberg Bys Gårdmænd (1765-1842), dels arkiverne efter Frederiksberg-Hvidovre Fattig- og Skolekommission (1802-1842) og Sogneforstanderskab (1842-1858) - men også arkiver efter ældre og nedlagte forvaltningsafdelinger og kontorer under Frederiksberg Kommune, f.eks. kontorarkiver fra Fattigvæsenet, Kasserer- og Skattekontoret, Bogholderiet, Forvaltning-

Et opslag i regnskabsprotokollen fra Frederiksberg Bys Gårdmænd for året 1796. Den lille borger- og grundejerrepræsentation, som sognets gård- og husmænd trods den herskende enevælde fik lov at oprette i midten af 1700-tallet, havde ikke flere "kommunale" opgaverne, end at årsregnskabet kunne være på én side i protokollen. Regnskabsprotokollerne og andre dokumenter opbevarede af formanden i dokumentkassen "Byens Lade", der således rummede Frederiksbergs første selvstændige administrative arkiv (Frederiksberg Stadsarkiv)

gen af de kommunale Værker og de første huslejenævn. Hovedparten af overførelsen omfattede arkiverne fra eksisterende kontorer og afdelinger tilbage fra deres oprettelse og frem til omkring 1950, der så nogenlunde blev anvendt som skæringsår i det periodeskel, der blev lagt ved den første aflevering. Af de største var bl.a. arkiverne efter Sekretariatet, Kasse- og Regnskabsafdelingen, Bolig- og Ejendomsafdelingen, Borgmesterkontoret, Socialkontorets

² Ganske vist var der i slutningen af 30'erne som en del af læsesalens samlinger på byens nyopførte hovedbibliotek etableret en lokalsamling med tæt tilknytning til det stedlige historiske og topografiske selskab, men den bibliotekstilknyttede samling havde ingen egentlig arkivfunktion og rummede alene topografisk og lokalhistorisk litteratur og en billedsamling under opbygning.

fire afdelinger, Skattedirektoratet, Frederiksberg Skolevæsen samt Sekretariatet for Den tekniske Forvaltning og flere afdelinger herunder.³

Der holdes orden i kommunale arkivalier. Journalen i Den tekniske Forvaltnings sekretariat i forvaltningens administrationsbygning på Mynstersvej 5 få dage før indflytningen i det nye rådhus i 1953 [Frederiksberg Stadsarkiv]

Den samlede aflevering havde et omfang af 23.000 bind og pakker, eller tæt ved 3 hyldekilometer. Som fastlagt i arkivordningen havde Stadsarkivet dog forinden arkivoverførelsen drøftet og indgået aftale om en kassationsplan gældende for såvel Stadsarkivets som de enkelte kontors håndtering af arkivalierne. Planen medførte, at der både ved selve overførelsen og efterfølgende i Stadsarkivet kunne kasseres 19 tons arkivalier, hvorved den samlede arkivbestand ved udgangen af 1954 kunne opgøres til knap 2 hyldekilometer.

Samtidig med at Stadsarkivet påbegyndte sit arbejde, var der efter arkivordningens retningslinjer rundt om i forvaltningerne etableret håndarkiver efter samme registrerings-systematik, kassationspraksis og arkivstruktur, som var gældende i Stadsarkivet, der tillige fik en tilsynspligt i forhold til disse arkiver. Håndarkiverne var indrettet således, at de alene kunne rumme den nyeste og aktuelle arkivdannelse, og der skulle herfra gennemføres løbende afleveringer med korte frister, i reglen efter to til 5 år. De meget korte afleveringsfrister bevirkede, at Stadsarkivet igennem den sidste halvdel af 50'erne modtog betydelige mængder af nyere arkivalier navnlig i form af folkeregisterkort, forskellige personsager og ligningssager fra henholdsvis Socialkontoret og Skattedirektoratet. Selv om der i afleveringerne indgik både nyere og ældre arkivalier (bl.a. mandtalslister 1873-1950), der skulle bevares, muliggjorde kassationsplanen, at der årligt kunne kasseres godt 7 tons arkivalier, hvorved den samlede arkivstand kunne holdes nogenlunde konstant på 3 hyldekilometer frem til 1960 – jfr. tabel 1 og 2 (se nedenfor).

³ Mandtalslister tilbage fra 1870'erne forblev foreløbig fortsat deponeret på domhusets loft og der blev ikke truffet aftale om aflevering af arkivalier fra så væsentlige forvaltninger og afdelinger som Hospitalsvæsenet, hvis arkiv blev tilbage på Frederiksberg Hospital, Bygningsinspektoret og Stadslandinspektørens Kontor.

Tabel 1. Stadsarkivets arkivbestand fordelt på arkivfonds, hylde meter, 1954-1968

Arkiver	1954	1956	1958	1960	1962	1964	1966	1968
Sekretariatet	285	300	325	280	318	343	378	570
Kasse- og regn.afd. *	411	460	500	730	870	902	904	862
Skattedirektoratet	858	1000	900	1075	1262	1388	1442	1620
Folkeregisteret	163	260	320	280	286	282	284	286
Socialkontoret	175	350	420	325	424	468	504	634
Den kulturelle Forv.	50	90	100	70	75	84	102	105
Den tekniske Forv.	211	475	500	360	390	436	482	492
Diverse **	97	125	25	100	124	184	260	182
Total	2250	3060	3090	3220	3749	4087	4356	4751

* Omfatter også lønningskontorets arkiv ** Privatarkiver og ikke registrerede arkivalier

Udbygningen af velfærdsstaten op igennem 60'erne resulterede ikke alene i dannelsen af nye sags- og arkivserier, men også i en betydelig årlig tilvækst i volumen inden for de forskellige serier –f.eks. forøgedes en årgang selvangivelser fra 1954 til 1964 fra 115 til 275 pakker. For Stadsarkivet medførte det en betydelig tilvækst i afleveringernes omfang og efterfølgende kassationer efter udløbet af de forskellige kassationsfrister. Den årlige mængde af kasserede arkivalier mere end fordobles således til godt 15 tons, men da afleveringer også rummede nyere arkivalier og ældre arkiver fra helt eller delvist nedlagte institutioner, hvor der gennemførtes totalbevaring, oplevede Stadsarkivets arkivbestand en realtilvækst på 31 procent i femårsperioden 1960-1965, mod kun 5 procent i den forudgående periode ⁴. Samlet var det tæt ved en fordobling af samlingernes omfang på de over ti år, der var gået siden arkivets oprettelse, der hen mod slutningen af 60'erne nærmede samlingerne sig et omfang af næsten 5 hylde kilometer.

Som følge af de øgede arbejdsopgaver, der fulgte med håndtering af en så betydelig arkivtilvækst, forøgedes i 1960 personalestanden, der ud over stadsarkivaren oprindeligt bestod af en kontorfunktionær og to arkivmedhjælpere, med yderligere en fastansat arkivmedhjælper, ligesom der siden slutningen af 50'erne blev beskæftiget arbejdsløse historikere og i 60'erne under beskæftigelsesforanstaltninger for "erhvervshæmmede" tillige to kontorister (jf. tabel 3). Hyppige omflytninger og genopstillinger af arkivalier efterhånden som de store afleveringer indløb, var dog kun en lille del af de opgaver, som Stadsarkivets personale var beskæftiget med i de første 15 udviklingsår.

Kassationsbehandling i såvel Stadsarkivets arkivfonds som i forvaltningernes håndarkiver havde høj prioritet, og der var hertil knyttet både praktisk arbejde med udskillelse og bortkørsel af det konkrete arkivmateriale og mere arkivteoretiske overvejelser og opgaver. Kassation blev anset for nødvendig af hensyn til arkivernes ydre og indre orden og pladsforholdene i Stadsarkivets magasin og forvaltningernes håndarkiver og kontorer, men også ud fra urimeligheden i at opbevare visse typer af arkivalier – koncepter, kopier og notorisk historisk værdiløst materiale. For at sikre en ensartet og konsekvent kassationsbehandling efter faste retningslinier havde Stadsarkivet som nævnt allerede ved de store arkivoverførelser i 1953-54 indgået aftale med forvaltningerne om en kassationsplan, og i takt med dannelsen af nye arkivserier og indholdsmæssige ændringer i eksisterende grupper blev denne løbende ajourført, senest i 1965.

Tabel 2. Stadsarkivets udlån og kassationer, 1954-1968

	1954	1956	1958	1960	1962	1964	1966	1968

⁴ Af de større institutionsafleveringer var bl.a. arkiverne efter Frederiksberg Kommunes Fortsættelseskursus, Sekretariatet for Storkøbenhavns Mælkeudvalg og Frederiksberg Gasværk, 1964.

Antal udlån	2500	2462	2425	2011	2102	1978	2114	2118
Kassationer, tons	19	6,8	6,6	11,7	8,9	13,1	30	15

Ved den konkrete udformning af kassationsplanen og de efterfølgende ajourføringer udsøndrede Stadsarkivet i første omgang de enkelte arkivers arkivgrupper eller dele heraf, der skulle bevares og dermed ikke skulle optages i planen. Ved denne vurdering blev der anlagt strengt faghistoriske hensyn, idet materialet meget ambitiøst blev bedømt i forhold til emneområder som forskerne ikke alene aktuelt, men også i et 100- til 200-årigt fremtidsperspektiv ville lægge vægt på og prioritere. For det tilbageværende materiale fastsattes i samklang med forvaltningerne forskellige kassationsfrister ud fra juridiske og regnskabsmæssige hensyn.

Kassationsplanen var dog ikke alene udtryk for Stadsarkivets vurderinger, idet der på nogle områder blev taget udgangspunkt i det cirkulære, Indenrigsministeriet i 1945 havde udsendt til sogne- og købstadskommuner og amtsråd. Cirkulæret åbnede med angivne frister for kassation af bestemte serier og henstillede til, dels bevaring af arkivalier fra tiden før kommunallovne fra i 1867-1868 og andre efterfølgende serier, dels indgåelse af aftaler med vedkommende landsarkiv ved kassation af arkivgrupper, der ikke var angivet i de vejledende bestemmelser. Men i forhold til cirkulærene var Frederiksbergs kassationsplan imidlertid mere forsigtig i sin bevaringspolitik og meget detaljeret i udmøntningen af de enkelte kassationsbestemmelser.

På en række områder, hvor cirkulæret hjemlede total-kassation, rummede kassationsplanen betydelig merbevaring, f.eks. m.h.t. bikkassebøger, andre kasse- og regnskabsbøger bl.a. fra institutioner, restancelister, pantefogedprotokoller, erhvervsskemaer med fortegnelser over virksomheder, ligningsprotokoller og -lister, skattebøger samt regnskabsbilag, hvor der skulle gennemføres bevaring for tiden før 1900, de år kommunens administration omlagdes grundlæggende (1907-1909), krigsårene og efterkrigsperioderne, 1914-1922, 1939-1950 samt efterfølgende hver tiende årgang. Inden for de områder, hvor kassationsplanen fulgte cirkulæret, f.eks. m.h.t. diverse kuponer, skemaer og andre papirer af rent ekspeditions-mæssig betydning, gik planen langt mere i dybden og opregnede en stribe af serier, der faldt derunder.⁵

Sammen med kassationsarbejdet indgik en række andre funktioner i Stadsarkivets håndtering af magasinets arkivfunds og indkomne afleveringer. De enkelte arkivers serier og arkivgrupper måtte i reglen omordnes - og pakkes og mærkes, samt opstilles og registreres. Her anvendte Stadsarkivet helt i tråd med moderne arkivpraksis og retningslinjerne i arkivordningen proveniensprincippet, således at arkiverne grupperes efter det sted, de var udgået fra - i praksis efter de enkelte forvaltninger, og herunder i undergrupper efter det arkivskabende direktorat/afdeling, kontor eller institution. Arbejdet førte efterhånden til dannelse af en art generalregistratur, hvoraf den del, der vedrørte de sognekommunale arkiver fra tiden før 1858, blev publiceret i anledning af Stadsarkivets bidrag til det festskrift, der blev udsendt i anledning af Rigsarkivets 75-års jubilæum i 1964.

Som følge af den konsekvente håndtering af de enkelte arkivfunds kunne Stadsarkivet allerede fra januar 1954 etablere og siden fastholdes et velfungerende system ved ekspedition og udlån af tidligere afleverede arkivalier til forvaltningen. Udlånssystemet, der var baseret på

⁵ Efter vor tids bevaringspolitik kan det undre, at planen gav bemyndigelse til kassation af selvangivelser og forsørgelsessager, herunder børneværnsager. Social- og økonomisk historiske emnekredse var allerede slået an i historieforskningen i 50'erne og 60'erne og fik under indtryk af den materialistiske tilgang til faget navnlig i 70'erne og 80'erne en central placering. Selv om de vide kassationsbeføjelser på disse områder heldigvis aldrig blev gennemført i fuldt omfang, syntes ambitionerne om en fremtidssikret bevaringspolitik ikke at have holdt helt stik.

samme retningslinjer som det, Rigsarkivet havde i forhold til centraladministrationen, byggede på udlånsrekvisitioner, faste ekspeditionstider og systematisk fremledning og påpladslægning af arkivalier og var en forudsætning for, at kun Stadsarkivets personale under normale forhold havde adgang til arkivmagasinet. Da forvaltningens arkivalier blev afleveret kort tid efter henlæggelse måtte der ekspederes et stort antal sager – gennem den første femtemårsperiode i snit godt 2000 enheder pr. år. Selv om det i arkivordningen fra 1953 var forudsat, at Stadsarkivets arkivalier også skulle stilles til rådighed for udefra kommende forskere og andre interesserede borgere, skulle der gå mange årtier, inden der blev etableret en egentlig læsesal. Stadsarkivets personale var derfor henvist til selv at foretage arkivstudier for at besvare det stigende antal historiske forespørgsler, der blev fremsendt og senere resulterede i, at der i det store arkivkontor blev opstillet en læseplads til enkelte besøgende.

Det var i arkivordningen ikke fastlagt, at Stadsarkivet skulle indsamle arkivalier af privat proveniens eller som de statslige arkiver drive egentlig historisk og arkivvidenskabelig forsknings- og formidlingsvirksomhed. I praksis begyndte Stadsarkivet fra slutningen af 50'erne at modtage arkiver fra foreninger, private institutioner og personer med tilknytning til Frederiksberg, ligesom stadsarkivaren i tjenestetiden fik mulighed for udarbejde en række væsentlige bidrag til byens historie og artikler, der argumenterede for og gav vejledning i en tidssvarende og professionel arkivhåndtering i andre af landets kommuner.

Stadsarkivar Johann Boisen Schmidt –en af kommunearkivernes foregangsmænd

F. 1925. Student, Horsens Statsskole, 1944, cand.mag. (historie/tysk), Århus Universitet, 1952, dr.phil. samme sted, 1967. Før 1953 ansættelser ved Erhvervsarkivet i Århus og Videnskabernes Selskabs Arkivkommission. Stadsarkivar ved Frederiksberg Stadsarkiv, 1953-1966 og lektor ved Jonstrup Statsseminarium fra 1966

Med de erfaringer, der var høstet ved oprettelsen af Frederiksberg Stadsarkiv, slog Boisen Schmidt i 1954-56 et slag for forsvarlig håndtering af kommunernes arkiver i en række banebrydende artikler i Købstadsforeningens Tidsskrift, Arkitektens Ugehæfte samt Nordisk Arkivnyt. Boisen Schmidt var dermed en af de første uden for det statslige arkivvæsen, der pegede på de kommunale arkivaliers historiske værdi, og gav i artiklerne anbefalinger ved indretning af moderne arkivmagasiner og mikrofilmning af arkivalier. Mest beskæftigede Boisen Schmidt sig med kassationer i kommunale arkiver og tilvejebringelse af arkivplaner for kommunerne. På disse områder fremsatte han visioner, der først for alvor dukkede op i forbindelse med forberedelsen af 1992-arkivloven.

Udgangspunktet i anbefalingerne var de kommunale arkivers stedmoderlige behandling rundt om i landet. Boisen Schmidts kritik blev holdt i almindelige vendinger, men budskabet var ikke til at tage fejl af. Kommunerne var utilbøjelige til at ofre penge, arbejde og tid på bevaring af de ældre arkivalier, og arkivering skete kun på meget kort sigt ud fra regnskabsmæssige, juridiske eller ekspeditions-mæssige hensyn. Ofte var unge piger uden kontoruddannelse eller i bedste fald en pålidelig kontormand pudset på opgaven. Personalet rodede selv efter arkivalierne og arkiverne var præget af elendige fysiske opbevaringsforhold og uorden, og kassationer blev foretaget i flæng. Boisen Schmidts konklusion var klar: "kommunernes arkiver har i tidligere tid været meget forsømte og meget værdifuldt materiale er derved gået tabt. Den historiske forbindelse bagud er nødvendig, hvis man ikke vil risikere den kulturelt set såre uheldige situation, at nutidslivet vil komme til at hænge frit svævende i luften uden faste rødder i fortiden. Hvis man vil have det sådan, kan man lige så godt som at afvise arkivernes berettigelse begynde at pille statuer og mindesmærker ned fra byens offentlige pladser"

Af hensyn til bevaring af den lokale "kulturarv" og etablering af en hensigtsmæssig arkivdannelse pegede Boisen Schmidt i første omgang på kassationsproblematikken. Han beklagede, at man i kommunerne havde "klaret sig ved brutalt at kassere løs af alt det gamle "ragelse" uden at tænke på, at eftertiden kunne anlægge et helt andet syn på "ragelset" end man selv har gjort" og henviste til, at Christian IV ikke betænkte sig på at bruge gamle pergamentsdokumenter fra rigets arkiver som hylster til raketter og andet fyrværkeri. 1945-cirkulæret var efter Boisen Schmidts opfattelse ikke et tilstrækkeligt grundlag for kassationsarbejdet. I stedet burde kommunerne på grundlag af en fagmands vurdering af arkivaliernes historiske værdi og fremtidige anvendelsesmuligheder udarbejde detaljerede kassationsplaner, der kunne sikre konsekvente og ensartede kassationer.

En tilstrækkelig sikring af kommunale arkivalier kunne efter Boisen Schmidts opfattelse dog først opnås ved aflevering til arkiv. Han anførte, at aflevering til et landsarkiv nok kunne komme på tale i byer, der havde et sådant, men at der altid ville være grænse for, hvor omfattende mængder af kommunale arkivalier, disse på sigt kunne modtage, lige som det efter hans opfattelse var vigtigt at bevare lokalhistorien lokalt. Konklusionen blev, at kommunerne selv skulle løfte opgaven. De store byer ved at etablere et stadsarkiv med faguddannet ledelse svarende til Frederiksbergs, og små og mellemstore købstadskommuner ved også at oprette arkiver, men betjent af faguddannede bilende arkivkonsulenter, som 5 til 6 kommuner gik sammen om at ansætte og lønne. Konsulenten skulle så på skift i løbet af en arbejdsuge yde de enkelte kommuners lokale arkivansvarlige bistand i konkrete arkivalske spørgsmål: lokale indretning, ordning, opstilling registrering og kassation samt udarbejdelse af kassationsplaner. Som eksempler på sådanne fællesskaber nævnte Boisen Schmidt de bornholmske kommuner samt trekantsområdet og de nordsjællandske bykommuner med bopæl for arkivkonsulenterne i henholdsvis Rønne, Vejle og Hillerød. Problemer med stillingsrekrutteringen blandt yngre arkivfolk var efter Boisen Schmidt skøn til at overse, "idet disses advancementsmuligheder inden for statens arkivvæsen ikke ligefrem er strålende for øjeblikket".

Med stadsarkivarens aktive medvirken kom en del af Stadsarkivets arkivgrupper til at indgå i den meget omfattende affotografering af personalhistoriske kilder, som Mormonsamfundet i staten Utah, USA, siden 1946 gennemførte i Nord- og Sydamerika og Europa, og som i Danmark i de statslige arkiver, bl.a. omfattede kirkebøger, folketællinger, lægdsruller, tingbøger, skøde- og panteprotokoller, skiftearkivalier og fæsteprotokoller. For Stadsarkivets

vedkommende gennemførtes fotografering af mandtalslister og meldingsprotokoller, 1875-1920, mod at arkivet modtog et kopisæt og to mikrofilm-læseapparater, der blev sendt direkte fra Salt Lake City.

Ud over Stadsarkivets medlemskab af SLA fra 1963 sikrede stadsarkivaren ved sine personlige kontakter en tæt forbindelse til såvel universitetsverdenen som det statslige arkivvæsen, hvilket bl.a. resulterede i, at der i 1960 var seriøse overvejelser om for en fem- eller tiårig periode at stille magasinplads til rådighed for landsarkivet på Jagtvej indtil beslutningen om og færdiggørelsen af arkivets nye magasinbygning var gennemført. Stadsarkivet var således en aktiv medspiller i og blev regnet som en del af det offentlige arkivvæsen, da Johann Boisen Schmidt i sensommeren 1966 fratrådte stillingen som stadsarkivar til fordel for et lektorat ved Jonstrup Statsseminarium.⁶

Et håndarkiv, 1967-1992

Med Boisen Schmidts fratrædelse gennemførtes fra 1967 og i de følgende år ændringer i Stadsarkivets personalesammensætning og organisatoriske placering. Stadsarkivarstillingen blev nedlagt, og mens Stadsarkivet tidligere havde sorteret direkte under Den økonomiske Forvaltnings sekretariat blev det i stedet lagt under Rådhusinspektørens Kontor med dette kontors chef som den daglige leder. Da dette kontors personale i stigende grad kom til at varetage Stadsarkivets mere administrative opgaver blev stillingen som kontorfunktionær efter at have været vakant i nogle år endelig nedlagt i 1984, hvorefter personalet omfattede tre faste stillinger som arkivmedhjælpere. I de første år blev disse besat med ældre specialarbejdere fra værkerne og vejvæsenet, men senere af yngre personale rekrutteret uden for kommunen.

Også i funktionel henseende blev perioden kendetegnet af en nedtoning af Stadsarkivets virksomhed. Efter omstruktureringen af personalesammensætningen i 1967 skulle Stadsarkivet fremover alene fungere som forvaltningens, som det blev udtrykt, "håndarkiv" eller "arbejdsarkiv", og arbejdsopgaverne blev indsnævret til udlån af arkivalier til direktoraterne, modtagelse af arkivafleveringer herfra samt nødvendige omflytninger i forbindelse hermed. Hovedparten af de funktioner, som var blevet opbygget i den forudgående periode, blev skrinlagt, og som konsekvens heraf overgik besvarelsen af historiske forespørgsler til Hovedbiblioteket, ligesom Stadsarkivets 1000 bind store håndbogssamling med beretninger og regnskaber fra landets kommuner, jubilæumsbøger, faglitteratur, lovsamlinger og statistiske årbøger m.m. enten overførtes hertil eller blev destrueret. Da kassationsplanen fra 1965 ikke længere blev ajourført, og der fra Indenrigsministeriet gennem 70'erne samtidig kom spredte udmeldinger om yderligere bevaring i forhold til 1945-cirkulæret, blev det med Stadsarkivets

⁶ Stadsarkivets oprettelse og udvikling i perioden 1951-1967 belyses ud fra J. Boisen Schmidt: *Et nyt Stadsarkiv, Arkiv, Samhælle och Forskning*, Stockholm, 1954, s. 66-69. Samme: *Inventar til kommunale arkiver, Købstadsforeningens Tidsskrift*, 15. august 1954. Samme: *Om mikrofotografering af kommunale arkiver, Købstadsforeningens Tidsskrift*, 1. september 1954. Samme: *Lad os få gode arkiver, Arkitektens Ugehæfte*, 1955, Årg. 57, s. 34. Samme: *Om kassationer i kommunale arkiver, Købstadsforeningens Tidsskrift*, 15. marts 1955. Samme: *En ny arkivplan for kommunerne, Købstadsforeningens Tidsskrift*, 1. august 1955. Samme: *Frederiksberg Stadsarkiv, Nordisk Arkivnyt*, 1957, s. 2-3. Samme: *Frederiksberg Stadsarkiv, Afhandlinger om arkiver. Ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964*, 1964. *Frederiksberg Kommune, Kommunalbestyrelsens forhandlinger*, 1944-45, s. 202-203, 1953-54, s. 4-5 og 1966-67, s. 287-288. *Frederiksberg Kommune. Årsberetninger*, 1953-54, s. 255-256, 1954-55, s. 264-266, 1955-56, s. 282-84, 1956-57, s. 355-57, 1957-58, s. 350-52, 1958-59, 331-33, 1959-60, s. 31-19, 1960-61, s. 327-329, 1961-62, s. 322-23, 1962-63, s. 307-309, 1963-64, s. 298-300, 1964-65, s. 290-292, 1965-66, s. 301-02, 1966-67, s. 292-94 samt 1967-68, s. 303-05. Journalsag, J.nr. 137/1968-69, 1951-1968, Sekretariatet/Den økonomiske Forvaltning [Frederiksberg Stadsarkiv, A 10]. Emneordnede sager: Stadsarkivets oprettelse og drift, 1951-1968. Stadsarkivets samlinger, 1960-1990. Kassation 1965-1993. Arkivmagasiner, 1961-1992. Udlån af arkivalier, 1954-1991. Personale, 1970-1994. Bogindkøb, 1957-1961. Mikrofilming af arkivalier, 1960-1995, Frederiksberg Stadsarkiv [Frederiksberg Stadsarkiv, A 25]

daværende personalesammensætning stadig vanskeligere at fastholde den tidligere ensartede og konsekvente kassationspraksis. Med den samtidige nærmest eksplosive arkivtilvækst, der fulgte med den fortsatte udbygning af den offentlige sektor, kunne den oprindelige ordnings- og opstillingssystematik ikke opretholdes, og behovet for udvidelser af magasinkapaciteten blev stadig mere påtrængende.

I 1968 omdannedes to lokaler i rådhusårnet til arkivmagasiner, hvortil en del af de ældre arkiver blev overført, og nogle år efter måtte gangarealer i kælderetagen og et kælderrum under målerværksted på Finsensvej 76 inddrages til opbevaring af såvel ældre arkiver som nyere sager fra de mest "arkivtunge" forvaltninger – Skattedirektoratet og Socialdirektoratet. Men disse dispositioner var midlertidige og fra 1978 og tre år frem investeredes der mere end en halv million kr. i dels kompaktreoler i hele arkivmagasinets daværende udstrækning dels en inddragelse af den nordlige garderobe ud for magasinet. Herved blev Stadsarkivets magasinkapacitet mere end fordoblet, og med den samlede bevarings- og kassationsbekendtgørelse, Indenrigsministeriet udsendte til kommunerne i 1981, blev opbevaringsforholdene for den nyeste arkivdannelse forbedret, mens man fortsat ikke foretog sig noget med hensyn til de ældre og historisk værdifulde arkiver, der opbevaredes under utilfredsstillende forhold.⁷

Arkivforholdene revurderes, 1992-1995

Samtidig med nedtoningen af Stadsarkivets virksomhed gik tendensen på landsplan i stik modsat retning. Det statslige arkivvæsens interesse for kommunale arkivalier skærpedes i 60'erne og det blev herfra tilkendegivet, at bevaring af kommunernes arkiver, under forudsætning af de nødvendige personaletilførsler, bedst kunne sikres ved at landsarkiverne fik tillagt arkivalisk tilsynsret og -pligt og mulighed for at yde konkret bistand. Herudover gennemførtes bestemmelser om at amtskommunerne kun måtte aflevere til landsarkiverne og ikke til lokalhistoriske arkiver, private eller andre, og der nedsattes et udvalg til overvejelse af nye kassationsbestemmelser på det kommunale område til afløsning af 1945-cirkulæret. For at sikre, at arkivalier fra de tidligere kommunale enheder ikke skulle gå tabt som følge af udmøntningen af kommunalreformens sammenlægninger, gennemførte landsarkiverne fra 1970 tillige indsamlingskampagner og modtog store og væsentlige arkivafleveringer fra de sammenlagte sognekommuner, og udarbejdede efterfølgende registraturer over afleverede arkiver. I 1981 udsendtes den nævnte bevarings- og kassationsbekendtgørelse, og statens arkiver udarbejdede forskelligt vejledningsmateriale til det kommunale område.

Frygten for det "identitetstab", der kunne blive virkningen af dels kommunalreformen og dels den affolkning og de talrige nedlæggelser af lokale foreninger, virksomheder og institutioner, der fulgte med de samfundsøkonomiske strukturændringer i landdistrikterne op igennem 70'erne og 80'erne gav stødet til en folkelig forankret lokalarkivbevægelse til sikring af den lokale historie og kulturarv. Et meget stort antal lokalarkiver skød frem i en sådant omfang, at efterhånden mere end 90 procent af kommunerne efterhånden fik et eller flere småarkiver. Samlingerne bestod i overvejende grad af arkiver af privat proveniens, fotografier, kopisamlinger, billeder m.m., og selv om hovedparten af lokalarkiverne blev drevet af frivillige som foreningsbaserede eller selvejende lokalarkiver, opstod også biblioteks- og museumstilknyttede arkiver med en stigende professionalisering til følge. Op gennem den sidste del af 80'erne og ind i 90'erne slog denne tendens tydeligere igennem og førte til dannelsen af nye stadsarkiver eller lokalarkiver med stadsarkivfunktioner.

⁷ *Frederiksberg Kommune, Kommunalbestyrelsens forhandlinger*, 1977-78, s. 688, 1979, s. 114, 1981, s. 15, 1982, s. 17-18. *Frederiksberg Kommune. Årsberetninger*, 1968-69, s. 31, 1969-70, s. 31, 1972-73, s. 32, 1974-75, s. 33. Emneordnede sager: Stadsarkivets samlinger, 1960-1990. Kassation 1965-1993. Arkivmagasiner, 1961-1992. Udlån af arkivalier, 1954-1991. Personale, 1970-1994. Mikrofilming af arkivalier, 1960-1995, Makulering, 1961-1992. Frederiksberg Stadsarkiv [Frederiksberg Stadsarkiv, A 25]

I den sammenhæng spillede det statslige arkivvæsens fokus på kommunale arkivalier også en afgørende rolle. Selv om kommunerne kunne rekvirere arkivalsk vejledning fra de regionale landsarkiver og aflevere hertil, havde de fleste ikke benyttet sig af muligheden og opbevarede i stedet deres arkiver under ofte utilfredsstillende forhold, hvor der var begrundet mistanke om at værdifuldt materiale var gået eller ville gå tabt som følge af fejlagtige kassationer, manglende orden og systematik og uhensigtsmæssige fysiske forhold. Da tæt ved 80 procent af det offentlige opgaver i kølvandet af kommunalreformen var overgået til amter og primærkommuner, og deres arkivdannelse i sagens natur burde være i en sådan orden, at den kunne stilles til rådighed for de kommunale myndigheders eget dokumentationsbehov, borgernes krav på aktindsigt og forskningens adgang til kildemateriale, førte overvejelser om et nyt lovgrundlag for de statslige arkiver i midten af 80'erne til, at forholdet mellem det kommunale område og de statslige arkivmyndigheder for alvor blev taget op. Ved det efterfølgende lovforberedende arbejde blev det således en af målsætningerne at gennemføre en sammenhængende arkivpolitik for hele den offentlige sektor – både den statslige og den kommunale.

Med 1992-arkivloven og den efterfølgende bekendtgørelse afgav Indenrigsministeriet regelfastsættelse på det kommunale område til arkivvæsenets ressortministerium Kulturministeriet, og kommunerne fik mulighed for selv at oprette og drive egne arkiver. Disse arkiver, som man forestillede sig organiseret som egentlige stadsarkiver i de største byer og et antal fælleskommunale arkiver i resten af landet, skulle sammen med Statens Arkiver være en del af det offentlige arkivvæsen og sikre forsvarlig kassation, bevaring og tilgængeliggørelse af de kommunale arkivalier og bistå de kommunale myndigheder i arkivmæssige spørgsmål. Kommunerne kunne også aflevere til et af landsarkiverne under Statens Arkivers eller helt undlade at aflevere til offentligt arkiv, men skulle under alle omstændigheder varetage det såkaldte "arkivmæssige hensyn". Det indebar, at arkivalierne efter aflevering til offentligt arkiv skulle kunne stilles til rådighed for myndigheder og anvendes til forskningsformål, og at arkiverne ude i kommunerne var i en sådan tilstand, at kassation af ikke-bevaringsværdigt materiale kunne gennemføres. Ministeriet bemyndigedes til at udstede bestemmelser for bevaring og kassation af kommunale arkivalier, og Statens Arkiver fik tillagt tilsynspligt m.h.t. reglernes overholdelse og mulighed for at foreskrive foranstaltninger til afhjælpning af mangler.

På Frederiksberg igangsatte Økonomidirektoratet, direkte foranlediget af forberedelsen af den kommende arkivlov, allerede i foråret 1992 en proces, der på mange måder mindede om forløbet op til Stadsarkivets oprettelse 40 år før. En historiker og efterfølgende en jurist blev antaget til i projektansættelser dels at undersøge Stadsarkivets forhold i relation til arkivloven og den senere bekendtgørelses krav, dels i dette lys at komme med forslag til en reorganisering af arkivfunktionen. Undersøgelserne, der gennemførtes i den resterende del af 1992 og ind i '93, pegede på en række af de uhensigtsmæssige forhold, der var en følge af den nedtoning af Stadsarkivets virksomhed, som havde kendetegnet de forudgående årtier, og skitserede bl.a. på grundlag af de erfaringer, der var indhøstet ved etableringen af stadsarkivet i Odense en model for arkivets videreudvikling. Som en umiddelbar følge af undersøgelserne blev fjernarkivet på Finsensvej opgivet i 1994, hvorefter arkiverne herfra overførtes til et nyindrettet og velegnet magasin i rådhuset vestlige del. Der blev samtidig truffet beslutning om at opprioritere arkivfunktionen og Stadsarkivet ved dels organisatorisk igen at placere arkivet direkte under Økonomidirektoratets sekretariat, dels at tilføre funktionen den nødvendige kompetence, f.eks. ved ansættelse af en bibliotekar - ved det senere konkrete stillingsopslag blev ansøgerfeltet udvidet til at omfatte en "arkivar/historiker". I efteråret 1995 blev stillingen, der senere på ny betegnedes stadsarkivar, besat med en cand.mag. med historie som hovedfag og arkiverfaring fra andre offentlige arkiver, og efter at kommunalbestyrelsen i de

første vintermåneder i 1996 havde tiltrådt en handlingsplan for Stadsarkivets fremtidige udvikling, fik arkivet tilført de første nødvendige ressourcer.⁸

Tabel 3. Stadsarkivets fastansatte personale, 1953-2003

	1953-1959	1960-1966	1967-1983	1984-1995	1995-1998	1998-2001	2001-2003
Stadsarkivar	1	1	0	0	1	1	1
Arkivar	0	0	0	0	0	0	1
Kontorfunktionær	1	1	1	0	0	1	1
Arkivmedhjælper	2	3	3	3	3	2	2

Et offentligt arkiv i vækst, 1996-2003

En væsentlig forudsætning for en reorganisering og videreudvikling af Stadsarkivet til et moderne offentligt arkiv var tidssvarende fysiske rammer, effektiv kontorteknologi og et kvalificeret personale. Økonomidirektoratets sekretariat skabte beredvilligt økonomisk og organisatorisk dette grundlag, og i årene 1996-97 blev hovedmagasinet under rådhushallen ombygget og suppleret med yderligere en sektion med kompaktreol således at det med dets i alt 9 sektioner med kompaktreolsystemer fik en kapacitet på 12-13 hyldekilometer. I direkte tilslutning til hovedmagasinet etableredes samtidig kontorer ud mod rådhuspladsen og under rådhusets forhal, ligeledes med direkte adgang fra kontorerne, en moderne læsesal udstyret med depotrum, læseapparater, håndbogssamling, trykte kildesamlinger og ekspeditionsbord og med publikumsadgang fra et foranliggende udstillingslokale forsynet med caféborde, garderobebokse og udstillingsplancher. Stadsarkivet kom hermed til at råde over et næsten 1300 kvadratmeter stort sammenhængende område, hvortil kom magasinerne i to lokaler i rådhusårnet og i rådhusets vestlige del, der samtidig blev omdannet til særlige kassationsmagasiner og udstyret med nye faste stålreoler.

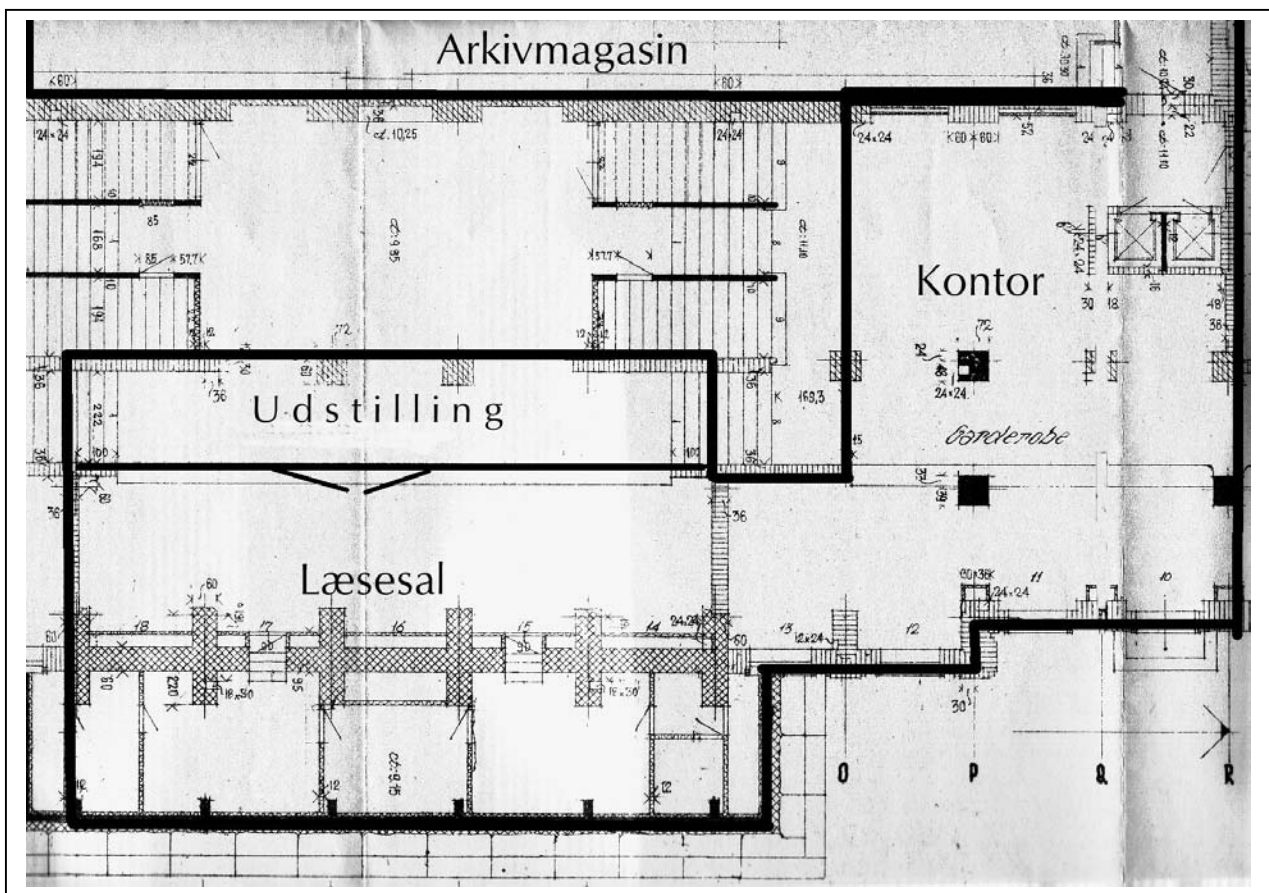

Stadsarkivets magasin med de nystallerede kompaktreoler i 1980 (Frederiksberg Stadsarkiv)

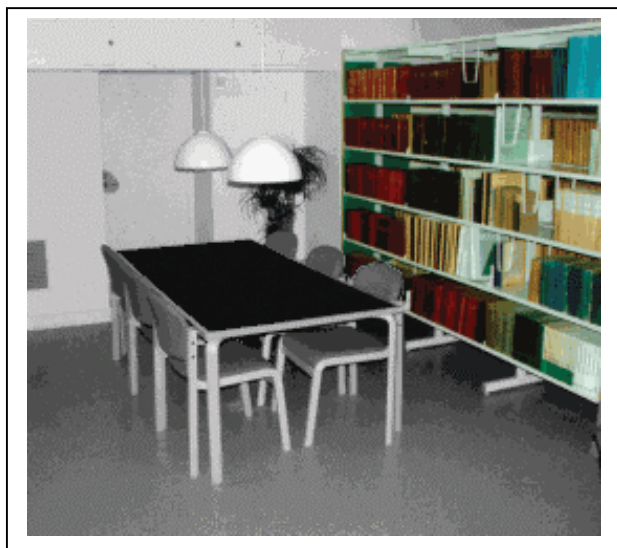
For at skabe et klart skel mellem Stadsarkivets arkivfonds og direktoraternes aktuelle arkivdannelse, og muliggøre længere

frister for arkivaflevering og en mere hensigtsmæssig arkivdannelse og kassationsbehandling i forvaltningerne inden aflevering, etableredes der i 1998-2000 i en række ledige lokaler på rådhuset selvstændige forvaltningsarkiver med en samlet kapacitet på 1,5 hyldekilometer. Da magasinet i rådhusets vestende i 2002 blev ombygget til et velindrettet motionsrum for personalet, fik Stadsarkivet i tilgift et nærmere beliggende kassationsmagasin forsynet med høje og moderne kompaktreoler, hvorved den totale kapacitet kom op på over 16 hyldekilometer.

⁸ Emneordnede sager: 1992-arkivloven og en reorganisering af Stadsarkivets funktioner, 1990-1993. Bemærkninger vedr. Stadsarkivet, 1992. Rapport om Frederiksberg Stadsarkiv, 1993. Oprettelse af en stilling som arkivar/stadsarkivar, 1995. Frederiksberg Stadsarkiv [Frederiksberg Stadsarkiv, A 25]

De nye kontorer ud mod rådhuspladsen og den moderne læsesal med publikumsadgang fra det foranliggende udstillingslokale under rådhusets forhal. Arkivmagasinet, se også side 11.

Den moderne læsesal udstyret med depotrum, læseapparater, håndbogssamling, trykte kildesamlinger og ekspeditionsbord og med publikumsadgang fra et foranliggende udstillingslokale forsynet med caféborde, garderobebokse og udstillingsplancher. [Frederiksberg Stadsarkiv]

Samtidig med de omfattende byggearbejder blev Stadsarkivet udstyret med moderne kontorteknologi og IT-programmer, herunder SLA's registrerings- og sagsstyringsprogram ARKIBAS, således at arkivet kom til at råde over 9 pc'ere, anbragt ved de enkelte medarbejders arbejdspladser, i arkivmagasinet og på læsesalen, samt skanningsudstyr og en multifunktionel kopimaskine. Personalemæssigt styrkedes arkivfunktionen med genbesættelse af kontorfunktionærstillingen og oprettelse af en stilling som IT-arkivar – efterfølgende besat med en historiker med omfattende IT-erfaring (jf. tabel 3). Under de forskellige aktiveringsordninger kunne Stadsarkivet desuden tilbyde meningsfyldt arbejde for kontoruddannet personale og opkvalificerende beskæftigelse for ledige BA'ere og universitetskandidater med historie som hovedfag.

For Stadsarkivets virksomhed var det desuden afgørende, at kommunalbestyrelsen gennem udviklingsforløbet tiltrådte en vedtægt, en bevarings- og kassationsplan for arkivdannelsen efter 1970 samt bestemmelser om dels udlån af arkivalier til forvaltninger/institutioner og disses arkivdannelse, dels arkivaliers tilgængelighed og udlån på læsesalen. Disse regelsæt udmøntedes efterfølgende i en intern arbejdsmanual, der nøje beskrev Stadsarkivets funktioner, diverse blanketter, standardskrivelser og interne styringssystemer samt i en arkivmanual, *Frederiksberg Kommune ARKIVmanual*, der med konkrete bestemmelser, bevarings- og kassationsplaner og en række praktisk tilrettelagte vejledningsbilag, gav kommunens direktorater og institutioner retningslinjer for arkivdannelse, bevaring og kassation af arkivalier samt aflevering til Stadsarkivet.

På dette grundlag gennemløb Stadsarkivet den udviklingsproces, der havde til formål at reorganisere den tidligere virksomhed og videreudvikle institutionen til et moderne offentligt arkiv i arkivlovens forstand. Virksomheden blev dels koncentreret omkring en nyordning af de eksisterende samlinger og mindre, senere arkivafleveringer fra kommunen og private, dels etablering af læsesalen og efterfølgende varetagelse af de dertil hørende funktioner. Herudover opbyggedes en systematisk arkivalsk servicering af kommunens forvaltninger og institutioner, hvorved der kunne organiseres en fast praksis ved håndtering af sager og forretningsgange ved aflevering af arkivalier fra kommunens forvaltninger og institutioner samt private givere. Stadsarkivet påbegyndte endelig i perioden indsamling af privatarkiver og en regulær lokalhistorisk forsknings- og formidlingsvirksomhed.⁹

⁹ Henning Bro: Frederiksberg Stadsarkiv, Frederiksberg'eren, marts 1997. Samme: Bevarings og kassation i Frederiksberg Kommunes arkivalier, Arkiv, 1997. Samme: Frederiksberg Stadsarkiv 50 år, Frederiksberg'eren, 2003